

AZONOSÍTÁS ÉS SZEREPCSERE AZ ARABS SZÜRKÉBEN

Implikált pszichológiai mechanizmusok az irodalmi műben*

Minden irodalmi mű magába foglal csupán elemzéssel kibontható, lappangó rétegeket. Leginkább a műben rejlő értékrendszerre vagyunk érzékenyek, a helyzetábrázolásokból és a cselekvés körülményeiből kibontakozó szocioökonómiai támpontokra, egyszóval az implikált társadalmi szemléletre.

Kevésbé vagyunk érzékenyek a lappangó pszichológiai rétegre: a lelki mechanizmusokra, amelyeket az emberábrázolás foglal magában, és amelyek lélektani másodjelentésként feszítik a mondanivalót. Kibontásuk azt a gondolatot feltételezi, hogy minden mű egyszeri, önmagában való világ. A kifejthető lélektani összefüggés csupán a műben körvonalazott társas-közösségi helyzetben, s csak a lélektani értelmezés sajátos valószínűségének szintjén érvényes. Következtetései még azokra a történelmi körülményekre — az író életrajzára, az ábrázolt korra, a feldolgozott eseményekre — sem terjeszthetők ki, amelyeket az értelmezésben felhasználtunk.

A pszichológiai elemzés nem meghatározott kategória-rendszer mércéjén próbálja megmérni a művet, hanem arra törekszik, hogy egy nagyjából ellentmondásmentes pszichológiai történés rendszerébe foglalja a mű életterében lejátszódó eseményeket. A cél: kifejteni azt az emberismereti tájékozódási rendszert, amelyben az író meghatározza alakjait; felvázolni azt a lélektani hálózatot, amelyben a hősök döntései, tettei érthetővé válnak.

Lehet, hogy az így felhasznált ismeretanyagot az író szakszerűen tanulta meg, mint Kosztolányi, József Attila, Thomas Mann a mélylélektan fogalomrendszerét. Lehet, hogy általános műveltségének segítségével szűrte ki saját emberismereti tapasztalatából, mint Déry a *Jókedv és buzgalom* gyermekpszichológiáját. De nem ritka a tapasztalatok közvetlen, elsődleges átfordítása sem: az élmény szintű emberismeret, amelyben az irodalmi ábrázolás előtte járt a tudományos megfogalmazásnak, mint az érzelmi színeképek elemzése Stendhal regényeiben vagy a tudatelőttes műveleteinek ábrázolása a Karinthy-novellák belső monológjaiban.

* A Magyar Tudományos Akadémia Stilisztikai és Verstani Bizottsága 1970 áprilisában négy novella különböző módszerekkel és felfogásban készült elemzését vitatta meg. A négy novella: Kosztolányi Dezső *Caligula*; Krúdy Gyula *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*; Nagy Lajos *Január*; Móricz Zsigmond *Barbárok*. Ehhez a vitához készült a Krúdy-novella megközelítése. Megjelent *A novellaelemzés új módszerei* című kötetben. (Szerk. Hankiss Elemér.) Bp. 1971. 11—18.

A lélektan mai nyelvén megfogalmazva az implikált mechanizmusok elemzése azt vizsgálja, hogy milyen fogalomrendszerben olvashatók le az elemzett műben a hősök motivációi, viselkedésük meghatározói.

A hagyományos értelmezés szívesen szubsztancionálta az indítékokat. Hajlott arra, hogy a cselekvések sokszálú háttérét egyetlen tulajdonságban foglalja össze, s a különféle helyzetekre, feszültségekre visszavezethető determinánsokat karaktervonássá sűrítse. Megelégedett azzal, hogy a cselekvés heterogén szinképéből egyetlen mozzanatot emeljen ki, s ezt mint személyiségjegyet — mint féltékenységet, nagyravágyást, szerelmi szenvedélyt — akár a szörnyszerűségig nagyítsa fel. Márpedig a dinamikus lélektan éppen azt tárta fel, hogy ezek a megnyilvánulások nem homogének, sokféle indulati forrásból táplálkoznak, s az implikált pszichológiai mechanizmusok elemzése elsősorban arra törekszik, hogy ezeknek az összetett megnyilvánulásoknak az emocionális szinképét fejtsse ki az irodalmi ábrázolásból.

Jellegetes, elkülöníthető feszültségforrás lehet a cselekvés szinképében a *frusztráció*: az a kínos érzés, amelyet a szándék és a cselekvés, a szükséglet és a kielégülés közé ékelődött akadály kelt bennünk; az *ambivalencia*: vonzásnak és taszításnak, vágyanak és viszolygásnak, szeretetnek és gyűlöletnek az egyidejű jelenléte úgy, hogy a viszonyulás ellentétes előjelű irányulásai váltakoznak a tudatban. S éppen így elkülöníthető a szükséglet és a felszólító jelleg viselkedésmeghatározó feszültségének számos megnyilvánulása: a *pótcselekvés élménye* mint a helyettesítő kielégülés csillapító, mégis nyugtalanító kísérője, vagy a *telítődés* a kielégüléstől a csömörig terjedő minden változatában.

S különösképpen sokat ígérő az irodalmi ábrázolás lélektani értelmezésében azoknak a mechanizmusoknak az elemzése, amelyekben ezek a feszültségek feloldódnak vagy kiobbannak. Egy embert s így *egy irodalmi mű hőseit is minden típusba sorolásnál jobban jellemez az, ahogyan feszültségeit szabályozza*: megszelidíti, féken tartja, feldolgozza, érvényesíti. Ahogyan például a frusztrációs élmény kínos feszültségét regresszióval, az ambivalenciát azonosítással vezeti le, ahogyan a létbizonytalanság állapotában személyisége beszűkül, koartálódik, ahogyan diszkriminációs élményét kompenzációban dolgozza fel, vagy esetleg csak olyan kezdetleges elhárításra képes, amilyen a projekció, a nyugtalanító indulat rávetítése a külvilágra.

E lélektani implikáció kifejtésével az irodalmi műnek egy további önálló rétegét bonthatjuk ki, gazdagabbá tehetjük a mű megértését anélkül, hogy az értékelés igényével lépnénk fel.

*

A négy novellában a pszichológiai mechanizmusok rétege nem egyformán hangsúlyos.

A Kosztolányi-novellában jóval kevesebbet nyújt a mű megértéséhez, mint a történelmi vagy a lappangó filozófiai réteg kifejtése. A mindenhatóság kóros igényének elemzése, az istenség doxazmája, s ennek próbatételeként a halálos játék az összeesküvőkkel, pszichológiai megvilágításban hozzájárulhat a jobb megértéshez. De hiába mutatnánk ki a valóságérzék csökkenésének, a téveszmék alakulásának folyamatát, ez csupán az ábrázolás pszichopatológiai hiteléről vallana, a mondanivalónak csupán egy harmadrendű elemét tárná fel, és semmit sem adna az elsődleges filozófiai és irodalomtörténeti elemzéshez.

A Móricz-novellában kibontható lenne ugyan a személyiség koartációjának a mechanizmusa, de támpontjai halványak, az elemzés önkényesnek hatna. Még inkább így van ez a Nagy Lajos-novellában, amelyben ha rábukkanunk is olyan pszichológiai mechanizmusok jelzésére, amilyen az elsődlegesen társadalmi háttérű bizonytalanság és félelem rávetítése a külvilágra — elemzésük csupán epizód értékű lenne, és valójában semmit sem adna a mondanivalóhoz. A Krúdy-novellában* viszont, látni fogjuk, a lélektani motiváció a mű kitüntetett rétege. Kibontása sokat ad a történet háttérének jobb megértéséhez.

A négy novella összehasonlítása itt arra utal: ha az irodalmi műveket sorrendbe rakjuk a rétegek kitüntetett jellege szerint, kiderül — jóllehet ez a megállapítás közhely —, hogy a pszichológiai réteg hangsúlya egy műben fordított arányban van a szocioökonómiai és történelmi hangsúllyal. Ezzel nem a két réteg *vagy-vagy* jellegére célok, hanem inkább a megközelíthetőség sorrendjére. A Krúdy-novella világában valószínűleg otthonosabban mozgunk, ha a pszichológiai elemzés oldaláról közelítjük meg. A társadalmi mondanivaló is tisztábban bontakozhat ki ezen a fonalon. Ezt is a lélektani folyamat hordozza. A Móricz-novellában ez szinte fordítva van. A novella magja elsősorban társadalmi modell (amely viszonylag alacsony tudatszinten valósulhat meg); a cselekmény lélektani háttére is csupán a konkrét társadalmi, történelmi, közműveltségi körülmények kibontásával érthető. A *Krúdy-novella magja* ezzel szemben *pszichológiai modell*, amely sokféle társadalmi-történelmi körülmény-együttesben valósulhat meg, feltétele csupán a kiegyenlíthetetlen státuskülönbség, s így a társadalmi mondanivaló is inkább a szerep és a szerepcseré lélektani folyamata révén domborodik ki.

Ezért is választottam az implikált pszichológiai mechanizmus kifejtésének példaként a Krúdy-novella elemzését.

A jól kirajzolódó pszichológiai réteget szigorúan zárt helyzeti és cselekvési egységből bonthatjuk ki. Az előkelő ezredes arra készül, hogy párbajban megöljön egy újságíró. A párbaj előtt, a novella egy-két órája alatt ellenfelének feltételezett és lenézett életterében bolyong. Megsajnálja ellenfelét, mégis elhatározza, hogy agyonlövi. Az epilógusból tudjuk meg, hogy a párbaj porondján az ezredes maradt holtan.

A pszichológiai történet, mely a novella helyzeti és cselekvési burka mögött rejlik: az *azonosítás*. Az ezredes néhány óra alatt ki akarja próbálni ellenfelének számára ismeretlen s már csak ezért is vonzó életmódját, realizálni igyekszik elképzelt szokásait, sőt szeretné eljátszani feltételezett tulajdonságait.

Az azonosítás gasztronómiai fonalon halad. A minta, amellyel azonosítja magát, ételekre, italokra, ízekre bontva jelenik meg. Az empátiás feszültség, a beleélés folyamatának utánzásos-cselekvéses egységei az evés, ivás, izelés körébe tartoznak. Tudjuk, az ezredes a Kaszinóban étkezik, osztrigát, rákot, angolnát eszik, francia pezsgőt iszik, előkelő pincérhad szolgálja ki. Az ellenfél, a „kófic tintafaló” olcsó kocsmában étkezik, tepertőt, retket, hagymát eszik, azt is a tiz körmével; olcsó bort és kocsispálinkát iszik, és valami csaposlegény szolgálja ki.

A két főszereplő roppant státuskülönbsége étkezési szokásokban rajzolódik ki. Az ezredes empátiával, utánzással, azonosítással néhány óra alatt megjárja a státus-

* Krúdy Gyula: *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*. In: *Utolsó szivar az Arabs Szürkénél*. I. k. Bp. 1965. 286—307.

különbőség útját. Az Arabs Szürke ingujjas csaposlegénye rakja elé a fröccsöt; tiz ujjával szedegeti a tepertőt, a retket, a hagymát.

Az azonosítás sikerül. Nemcsak utánozza ellenfelét, akinek életterében bolyong, hanem azonosul is vele. Nemcsak kipróbálja szokásait, hanem rááll az érzelmi hullámhosszra. Emocionális hasonulásának mutatója: *a lenézett életforma örömeinek örömként izlése*. Ízlik neki az állott sör, amit azért iszik, mert azt hiszi, hogy ilyet iszik ellenfele is. Ízlik neki a kissé megkozmásodott pörköltmaradék, a szalámicsutka, benne a spárgával. Ételek, amelyeket ma már lenéz, jóllehet fiatalkorában rájuk fanyalodott, sőt élvezte is őket. Tudja, hogy ilyen maradékokat egy vendégnek már oda sem adna a kocsmárosné, s ő mégis ezekre vágyik. Kipróbálom — gondolja, s valójában egyre jobban ízlenek, egyre több örömet szereznek.

Az ezredes tudja, hogy „leereszkeszik”; tudja, hogy valójában elzüllik: minden ilyen állott és kozmás ízzel lefelé csúszik egy másik élet pogányabb örömei felé.

Az azonosulást az örömök sora jelzi. Az azonosuló értékrendjéhez viszonyítva *lefelé*: az alantasabb létforma örömei felé.

Jules Laforgue vezette be az irodalmi ábrázolásba a „nostalgie de la boue” fogalmát.¹ Azóta tágabb értelmet kapott, és az elzüllés vágyát mint pszichológiai történést, az alantas élet örömei iránt érzett nosztalgiát jelöli.

Nem objektív viszonyításról van szó. Az Arabs Szürke örömei társadalmi-erkölcsi mércével mérve nyilván nem alantasabbak a Kaszinó örömforrásainál, sőt amint ezt Rezeda Kázmér bolyongásaiból és Madame Louise estélyéből tudjuk, magasabb szinten vannak. De a „nostalgie de la boue” éppen azért, mert nosztalgia — szubjektív értékrendnek felel meg.

Az ezredes züllési vágya egy gátlástalanabb élet örömeire irányult, jóllehet a gátlástalanságot itt a retek, a hagyma, a maradékok, a kozmás étel jelenti.

Mínt hogy az azonosulást ebben a történésben *az alantasabb létformában kapott örömök* mutatják meg, egy analógia kínálkozik.

Gregor Samsa, Kafka *Az átváltozás* című novellájának a hőse óriási bogárrá változik. Bogárként mászkál a falakon és a mennyezeten. Rövid idő alatt eljut oda, hogy függeni kezd a mennyezeten, bogár módra himbálózni a mennyezethez tapadt lábain — ez szórakozást, örömet, boldogságot jelent neki. Átváltozását ez tette teljessé. A bogár test kiegészül a *bogár-örömmel*.

Hogyan bontakoznak ki a bogár örömök az Arabs Szürkében?

Amikor az azonosuláshoz vezető mintakövetés elkezdődik, az ezredes még azt hiszi, hogy kalandról és vezeklésről van szó: „most, halála küszöbén leereszkeszem hozzá, megbékülök vele, vezeklek vele együtt, habár én igazán ártatlan vagyok . . .” (296).* Meg akar ölni egy embert, s ezért a gyilkosságért előre vezekel azzal, hogy néhány óráig az áldozat életét éli: „jósziúságában odáig akart leereszkeszni, hogy pusztán gavallériából szegényes életmódját akarta utánozni.” (298) Csakhogy az utánzást egyre inkább empátia kíséri, egyre nyilvánvalóbb az érzelmi ráhangolódás; míg végül a teljes azonosulás a kozmás maradékon, az állott sörön érzett *örömmel*ben nyilvánul meg. Az ezredes álruhájával csak elkezdte a státuszváltoztatást, mint ahogyan Samsa is a kitinpáncéllal csupán elkezdte a bogár-létet. Az átváltozás a „bogár-örömök”

¹ Jules Laforgue, francia szimbolista. A kifejezés jelentése: „a sár vágya”.

* A Krúdy-novella lapszámai itt és a továbbiakban az idézett kiadásra utalnak.

átélésével fejeződött be — Gregor esetében a mennyezeten függő lebegés örömeivel, az ezredes esetében a kófic lenézett ételeinek örömeivel.

Ez a leereszkedő azonosítás, ez a „nostalgie de la boue”-folyamat az *Arabs Szürkében* valójában egy szerepcsere kezdete. Az ezredes felméri az újságíró státusát, és a státushoz tapadó, feltételezett szokásokkal realizálja a szerepet. A *Kaszinó-tag szerepét* cseréli fel az *éhenkórász szerepével* játékból-vezeklésből, végül a bogár-örömmel megerősítve emocionálisan is: „az ezredes mindenben hasonlatos akart lenni nyomorult ellenfeléhez...” (298)

S ekkor a pszichológiai történéis nagy fordulataként betoppan egy „bolondos külsejű... nyavalyás, beszámíthatatlan fiatalember” (304). Az ezredes kitalálja, hogy ez az ő ellenfele, a halálraítélt. Megérzi az empátia veszélyét, hiszen ez a fiatalember már öltözetet is mintha „biztos célpontnak állana ki pisztolya elébe” (304), de nem tudja fékezni magát az azonosítás folyamatában: még mindig az újságíró életét éli, az általa választott kocispálinkát issza.

De már csak egy negyedóra választja el a párbaj időpontjától, s így a realitás figyelmezteti arra, hogy a *szerepcsere élet és halál kérdése*. A valóság veszély-jelzése elindítja benne azt az igényt, hogy visszakapja saját szerepét, megszüntesse a szerepcserét, *ismét a párbaj biztos győztese legyen*, a Kaszinó-tag, a legjobb céllovó: „Nem, most már semmi körülmények között se akart hasonlítani ahhoz a kófic emberhez, miután azt látni vélte.” (306)

A szerep visszavétele úgy történne — „komolyan és ünnepélyesen” (306) —, hogy az ezredes rágyújt egy Havanna szivarra. Eddig órákon át olyan ételeket és italokat fogyasztott, amelyek még az *Arabs Szürkében* is maradéknak számítanak: most viszont olyan szivarra gyújt rá, amilyenre „az *Arabs Szürke* fennállása óta nem gyújtottak rá ebben a helyiségben” (306). *A szivarral kilép a szerepcsere révén szerzett, játékosan felvett státusból, és eredeti, elcserélt státusának megfelelő gesztushoz folyamodik*. Így véli visszaszerezni elcserélt státusát, *amellyel együtt jár a győzelem is* a halálosnak ígérkező párbajban. A szivar füstjével el akarja fűjni azt, hogy leereszkedett egy másik szerephez, az eleve vesztes státusához.

Ez a jelenet a meg nem történtté tevés pszichológiai mechanizmusát foglalja magában. Főként gyerekeknél megfigyelhető mechanizmus ez: egy gesztus mágikus erejével eltörölni egy előző cselekvést, megkönnyebbülni egy feszültségtől úgy, hogy a változást retroaktív érvennyel egy gesztushoz kötöm. Az ezredes egy ilyen alacsony szintű pszichológiai mechanizmusnak számító mágikus gesztussal — a rágyújtással, a füstgomoly pöffentésével — akarja visszafordítani azt, ami ezen a délutánon az *Arabs Szürkében* történt: „Mily balga volt, hogy csak egy délutánra is el akarta felejteni a rangját, társadalmi állását...” (306) A Havanna szivar aranypiros papírszalagjával akarja meg nem történtté tenni azt, hogy a tőpörtőnek, a reteknek, a kocispálinkának az örömeivel kockára tette a győztes szerepét: „Hátrább az agarakkal annak, aki az életét félti: pöffentette az első füstgomoly, amelyet az ezredes szétfűjt maga körül, mintha mindent el akarna egyszerre fűjni, ami ezen a délutánon történt vele.” (306)

De úgy látszik, a szerepcsere irreverzibilis volt: az ezredes az állott sörrel és a kocispálinkával megitta, a tőpörtővel megette, ahogyan a mélylélektanban mondják, „bekebelezte”, a kóficnak a szerepét — annak a szerepét, akinek a párbajban meg kell hálnia: „a kocispálinka kissé elkábította. De hát megitta a nyavalyás tintafaló helyett.” (305)

„Az utolsó szivar” — amelyet az Utolsó Vacsora után szimbólumként is értelmezhetnénk — pszichológiai történéseben az *átváltozások ősi modellje* új megfogalmazásban, lélektani folyamatra bontva. Az a mesei történet, hogy valaki átváltozik, de nem képes visszaváltozni. Talán elfelejtette a varázsszót, talán nincs a közelben rózsalevél, mint Lucius* átváltozásának a történetében, s így egy lényétől idegen formában sodródik végzete felé.

A folyamat itt hosszabb, mert nem mesei, hanem pszichológiai eszközökkel van rögzítve:

- az átváltozást a szerepcseré helyettesíti;
- a varázslatnak az azonosulás felel meg;
- a létforma, amivé a varázslat révén átváltozik a hős — a vesztesnek, a halálraítéltnak a helyzete;
- az átváltozás kockázatát az *Aranyszamárban* az erotika, a Krúdy-novellában a „nostalgie de la boue” fogadtatja el;
- a visszaváltozás lehetőségét a meg nem történtté tevés mechanizmusa képviseli;
- a visszaváltozás varázsigéje vagy rózsalevele a Havanna szivar aranypiros papírszalagja;
- a végzetes irreverzibilitásnak felel meg a szerepcseré végigjátszása a halálig.

Hogy a meg nem történtté tevés, a visszaváltozás nem sikerült, erre csak pszichológiai felelet van: s ez az érzelmi ráhangolódás. Amikor az ezredes elkezd a mintakövetést, a kíváncsiság és a másik életének egzotikuma vezérli, majd ehhez tapad, inkább a kíváncsiság racionalizálásaként, a vezeklés gondolata. S a mintakövetés egyre inkább érzelmi színezetet kap. Az ezredes megszánja az újságíró, aki rokonszenves lesz neki, olyannyira, hogy szívesen látta volna akár vendégül is. Végül, amikor meglátja, hangsúlyozott vonzódást érez iránta. Mintha filiációs azonosítás játszódna le: a fiatalhoz mint gyermekhez való hasonulás — az érzelmi megszállás veszélyes útja, az érett kor egyik drámája. Érzelmi szálakon át válik a kötődés olyan erőssé, hogy a szerepcseré az örömeik átvételével végbemegy, és ezt az emocionális áthangolódást az ezredes nem képes elfűjni a szivarfüsttel sem.

*

A novella tehát pszichológiai történést mond el: a „nostalgie de la boue” feszültségével vezérelt azonosítási sort. Ennek eredménye a szerepcseré, amelyet nem sikerül a realitás érdekében meg nem történtté tenni.

Az irreverzibilis s így végzetes azonosításos szerepcseré egy mesei modell pszichológiai megfogalmazása: a varázslattal történő átváltozásból nem sikerül visszaváltozni, mert a varázsigé — a kaszinói Havanna szivar — közben hatását veszítette.

Az implikált pszichológiai mechanizmusok rendszere ebben a novellában nem más, mint egy *olyan történéstnek a kifejtése a lélektani realizmus szintjén, amelyet a motivációnak egy más igényszintjén csodával, varázslattal, abszurd fordulattal próbálhattak valószínűvé tenni.*

Könnyen lehet, hogy a lélektani mechanizmusok rétegének kibontása arra a következtetésre fog vezetni, hogy a történet pszichológiai ábrázolása nem a

* Apuleius: *Az aranyszamár.* (Ford. Révay József.) Bp. 1964.

mondanivaló tartalmát érinti, hanem a kor ábrázolási és érvényességi igény szintjének felel meg.

*

Az elemzés, amelyet megkíséreltünk, nem a hagyományos pszichoanalitikus értelmezés módszerét követi. Nem keresi a megértés kulcsát az író gyermekkori élményeiben; nem próbálkozik azzal, hogy a pszichológiai történetet jelképelemzéssel bontsa ki. A „nostalgie de la boue” feszültségét és a „bogár-örömet” — mint az átváltozás jelzését — nem a szalámicsutkából vagy a pörköltmaradékból — mint a lealacsonyodás szimbólumaiból — hámozza ki, hanem a szöveg konkrét *utalásaiból* vezeti le. Az ezredes érzi, hogy amit tesz, az társadalmi helyzetéhez viszonyítva szégyenletes: „Ezt az órát úgy sem mondja el soha senkinek, azért bizonyos habozás után, körültekintgetés, gyanakodások után, végül csak elszánta magát...” (287) Tudja, hogy az Arabs Szürkében egy alacsonyabb státusba lép át, s ez számára a züllés folyamata: „csak az első lépést kell megtenni e züllés útján, a második lépés már természetszerűleg következik.” (288) „Úgy látszik, mindenáron el akart zülleni...” (295) S éppen így tudja az ezredes azt is, hogy szokatlan, alkalomszerű étkezési módjával szerepcserét hajt végre: „de ma ilyen fura guszthusom van, hogy olyan ételeket egyek, mint amilyen ételekkel valahol, valamerre, valaki táplálkozni szokott, hogy annak az embernek a helyébe képzeljem magamat. Igen, olyan akarok lenni, mint egy nyavalyás kófic...” (295)

A lélektani folyamat rekonstrukciója tehát a szöveg konkrét, filológiaiilag megragadható elemeinek az értelmezésével készült. Mintha egy személyiségképből azt próbálnánk meghatározni, hogy milyen lélektani fogalomrendszerben értelmezte a pszichológus azokat a tapasztalatokat, amelyekből a jellemrajzot kimunkálta. Ugyanabban az évben jelent meg Krúdy *A hírlapíró és a halál* című novellája, amelyben az író ugyancsak az ezredes és az „éhenkórász” párbajának körülményeit, ezúttal az újságíró életérzését írja le.

Bizonyos, hogy az ilyen értelmezésekben sok az esetlegesség, könnyen sodor bennünket a pszichológiaiilag rikító, a mondanivaló szempontjából mégis véletlenszerű részletek felnagyításához. Ettől a veszélytől csak az védheti meg az elemzőt, ha nem feledkezik meg arról, hogy a pszichológiai értelmezés *történeti rekonstrukció*, s minden megállapítása csak az író és a kor történetének háttérén nyer értelmet. Az implikált lélektani mechanizmusok kifejtésével akkor hatolhatunk be mélyebben a mű értelmébe, ha a pszichológiai értelmezés utalásanyaga összeegyeztethető a történeti értelmezéssel.